

Asia Teostaso, oppikirja, konepiirustus

Hakija A

Annettu 21.1.1994

Tiivistelmä *Koneenpiirustuksen oppikirjoissa olevat yksittäiset konepiirustukset eivät yltäneet teostasoon. Sen sijaan oppikirjat olivat tekijänoikeudellisesti suojattuja kirjallisia teoksia, joiden kappaleiden valmistamiseen muuttamattomana tai muutettuna oli saatava oikeudenhaltijan suostumus. Tekijänoikeussuojan estämättä muissa saman alan oppikirjoissa sai hyödyntää teoksissa olevia ideoita, käsitteitä ja menetelmiä.*

SELOSTUS ASIASTA

Diplomi-insinööri A on 17.8.1993 päivätyllä kirjeellä pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa siitä, loukkaavatko kustannusosakeyhtiö B:n julkaisemat C:n koneenpiirustuksen oppikirjat vuodelta 1972, 1978, 1983 sekä C:n ja D:n teos koneenpiirustuksesta vuodelta 1983 A:n kirjoittamia koneenpiirustuksen oppikirjoja, joiden ensimmäiset painokset ilmestyivät vuosina 1973–1974.

Lausuntopyynnön mukaan A:n oppikirjat ovat erittäin perusteelliset ja laajat (yhteensä noin 900 sivua ja 2 600 kuvaa) ja ne ovat olleet oppikirjoina käytössä lähes kaikissa Suomen teknillisissä oppilaitoksissa sekä laajasti teollisuuden piirustus- ja suunnittelukonttoreissa.

Lisäksi A on kirjoittanut teoksen deskriptiivisestä geometriasta koneensuunnittelua varten. Sen ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1982.

A toteaa, että ennen hänen teostensa ilmestymistä ei ollut perusteellisia koneenpiirustuksen oppikirjoja. Alan suomenkielinen kirjallisuus oli vähäistä ja käsitteli lähinnä alan alkeita, minkä vuoksi A joutui luomaan uusia käsitteitä, nimityksiä, mitoitustapauksia ja niin edelleen. A:n mukaan toiset kirjojen kirjoittajat eivät ole luoneet mitään tällaista uutta, vaan ovat ryhtyneet hyväksikäyttämään A:n teoksia joko suoraan tai osia plagioiden. Uusissa alan oppikirjoissa on plagioitu A:n teosten sisältöä suoraan tai vähäisin muunnoksin.

A:n mukaan lisäpiirteenä on ollut havaittavissa se, että eräät aikaisemmat "alempitasoiset" koneenpiirustuksen oppikirjat ovat alkaneet laajentua ja

mallit on otettu A:n teoksista. Jopa eräiden lukujen nimet ja alaotsikot on muutettu samoiksi kuin A:n teoksissa. Esimerkkeinä kuvaamastaan jäljitteystä A tuo esiin C:n ja C – D:n oppikirjat. A esittää lausuntopyynnössään kohdittain pahimmin plagioituja kohtia. Lausuntopyynnön liitteenä on valokopiot mainituista kohdista sekä A:n että C:n ja C–D:n oppikirjoista. Lisäksi A on kahdesti täydentänyt lausuntopyyntöään uusilla esimerkeillä.

A toteaa, että aina, kun hän ideoi jonkun uuden käsitteen, nimityksen, menetelmän ynnä muun sellaisen, niin joku plagioi sen. A katsoo, että uusien käsitteiden, nimityksien ynnä muun sellaisen keksiminen ja niiden perusteiden selvittäminen vaatii keksijältä perusteellisia alan tietoja ja on usein paljon tutkimista vaativaa. A katsoo, että kohta kukaan ei viitsi enää kehittää ja luoda mitään uutta, kun ne heti plagioidaan.

A pyytää asiaa kokonaisuudessaan arvioitaessa kiinnittämään huomiota erityisesti siihen, että C:n kirjasta ilmestyi peräti viisi painosta vuosina 1972–1978, ja vasta tämän jälkeen, kun A:n kirjoittamat teokset olivat olleet jonkin aikaa yleisesti saatavissa, alettiin A:n kirjoittamia teoksia ja niiden oppisisältöä enemmän jäljitellä ja plagioida joko suoraan tai muunnellen.

A toteaa vielä, että hänen esittämänsä teosten plagioidut kohdat eivät ole kopioitu standardeista, vaan hänen omaperäisistä luomuksista kuhunkin opetustapaukseen.

Kustannusosakeyhtiö B:n vastine

Tekijänoikeusneuvosto on varannut Kustannusosakeyhtiö B:lle, jäljempänä B, tilaisuuden vastineen antamiseen.

B toteaa vastineessaan, että tekijänoikeuslaki antaa suojaa omaperäisille kirjallisille teoksille. Kirjallisena teoksena voidaan pitää myös karttaa tai muuta selittävää piirustusta. Toisaalta tekijänoikeuslaki ei suojaa esimerkiksi ideoita, periaatteita eikä menetelmiä.

Vastineessa katsotaan, ettei tekijänoikeutta voi saada A:n loukatuiksi väittämiin yksittäisiin otsikkosanoihin tai käsitteisiin, koska niiltä muun muassa lyhyytensä ja alalla vakiintuneen merkityksensä vuoksi puuttuu omaperäisyys. Vielä vähemmän tällainen käsitteiden monopolisointi on mahdollista nyt käsillä olevassa tapauksessa, jossa terminologian ja pitkälti myös asioiden esitysjärjestyksen sanelevat kouluhallinnon oppikirjan tekijöitä sitovasti määräämät opetussuunnitelmat sekä viralliset tekniset standardit.

Tekstiosuuksien plagiointia koskevan väitteen osalta vastineessa todetaan, että tekijänoikeus ei suojaa ideaa (asiasisältöä) vaan sen omaperäis-

tä ilmaisumuotoa. Vastineessa katsotaan, etteivät A:n lausuntopyyntöön­sä liittämät tekstikatkelmat osoita suurtakaan omaperäisyyttä. Niitä ei ole myöskään missään mielessä plagioitu, vaan vertailluissa kohdissa kyseisiä asiakokonaisuuksia on selostettu toisistaan selvästi eroavin sanakääntein, loogisesti ja opetussuunnitelmankin vuoksi tietyssä järjestyksessä, joskin luonnollisesti samaa, alalle yleistä terminologiaa käyttäen.

Vastineessa katsotaan, että opetustarkoituksessa laadittujen kirjallisten teosten teoskynnys on mm. korkeimman oikeuden käytännössä katsottu asian luonnosta johtuen tavallista korkeammaksi. Vastineessa viitataan korkeimman oikeuden ratkaisuihin KKO 1964 II 59 ja KKO 1971 II 7.

Vastineessa todetaan, että korkein oikeus on toistuvasti evännyt tekijänoikeuden tapauksissa, joissa teoksissa havaittavien yhtäläisyyksien on osoitettu johtuvan suurelta osalta siitä, että molemmat osapuolet ovat oppikirjoja laatiessaan pitäneet esikuvanaan muita saman alan teoksia tai kun teokset on laadittu ministeriön valvonnan alaisena ja ministeriön antamien ohjeiden mukaan.

B:n vastineessa viitataan C:n antamaan selvitykseen ja todetaan, että monet A:n mainitse­mat yhtäläisyydet johtuvat alan vakiintuneista esitystavoista ja maamme opetushallinnon laatimista opetussuunnitelmista, joita eri asteisessa teknillisessä koulutuksessa tulee noudattaa. Lisäksi on huomattava, että monet A:n omikseen väittämistä "keksinnöistä" ovat C:n ja muiden ennen A:n kirjoja teoksiaan julkaisseiden aikaansaannosta. Tämän johdosta on vastineen mukaan kiistatonta, että A:n väitteet hänen esiin tuomiensa tai niitä vastaavien muiden tekstien mahdollisesti nautti­man tekijänoikeussuojan loukkauksista ovat vailla perustetta. Edelleen vastineessa katsotaan, että C:n oppikirjoja on joka tapauksessa pidettävä yhdenmukaisesti korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 1964 II 59 kanssa olennaisesti omaperäisinä teoksina eikä A:n oppikirjojen muunnelmi­na.

Vastineessa viitataan tekijänoikeusneuvoston lausuntoon 1991:8, jossa on katsottu, että yksittäiset konepiirustukset eivät yltäneet teostasoon, ja katsotaan, että nyt käsiteltävänä olevassa lausuntopyynnössä on kysymys vielä yksinkertaisemmista piirroksista, joten niiden osalta teoskynnyksen ylittymättä jääminen on kiistatonta. Vastineessa viitataan esimerkiksi A:n kirjelmän liitteen ensimmäisellä sivulla oleviin piirroksiin, joita yleisempää esitystä projektiosta on vaikea kuvitella. Jos A:lle myönnettäisiin yksinoikeus tällaisiin piirroksiin, olisi matematiikan ja tekniikan oppi­kirjoissa tästedes tyydyttävä kuvaamaan asiat pelkästään sanallisesti.

Vastineessa katsotaan tekijänoikeusneuvoston lausunnon 1991:8 tarkoit­ta­van sitä, että A:n teoksia ei saa kokonaisuudessaan kopioida. Niin ei ole nyt käsillä olevassa tapauksessa edes väitetty tehdyn.

Vastineessa todetaan vielä, että koneenpiirustuksen kuvamateriaalin voidaan katsoa olevan pitkälti käyttötarkoituksen ja opetustavoitteiden sanelemaa niin, että kuvaustapojen ja esimerkkien itsetarkoituksellinen vaihtaminen aiheuttaisi esitystavan sekavuutta ja vaikeutta oppimista. Oppikirjojen sisältämien selittävien piirustusten tekijänoikeussuojaa tulisi-kin tarkastella korkeimman oikeuden ratkaisujen KKO 1964 II 59 ja KKO 1971 II 7 pohjalta. Lisäksi vastineessa viitataan monien maiden tekijänoikeuslaeissa opetus- ja tutkimustarkoitukseen käytettävien teosten muita kirjallisia teoksia rajoitetumpaan suojaan.

Lopuksi vastineessa korostetaan sitä, ettei tekijänoikeuslaki suojaa A:n tarkoittamia "keksintöjä" eikä mitään suurella vaivalla ja pitkää kokemusta hyödyntäen koottuja tietoja tai osaamista sinänsä, vaan niiden ilmaisumuotoja yksittäisissä tapauksissa. Ainoan poikkeuksen tästä muodostaa tekijänoikeuslain 49 §:n luettelosäännös, josta ei nyt ole kysymys. Tämän vuoksi olisi kevein perustein esitettyihin plagiointiväitteisiin suhtauduttava varauksella ja vältettävä erityisesti standardeja ja opetusmateriaalia koskevista ratkaisuista tekijänoikeutta laajentavia tulkintoja.

Opetusneuvos C:n selvitys

B:n vastineen liitteenä olevassa C:n selvityksessä todetaan, että koneenpiirustuksen oppikirjat perustuvat opetussuunnitelmiin, kansainvälisiin ja kansallisiin standardeihin, yleisiin geometrisiin ratkaisuihin ja käytössä olevaan terminologiaan. Kirjat tulee suunnitella johdonmukaisesti eteneviksi ja niiden terminologian on oltava täsmällistä. Koneenpiirustuksen oppikirjoissa pitää ottaa huomioon myös teollisuudessa tapahtunut kehitys ja yleisesti käytössä olevat valmistusmenetelmät.

C toteaa, että joskus oppikirjoihin joudutaan ottamaan samansuuntaisia ratkaisuja, kuten A on tehnyt laatiessaan vuonna 1960 B:n julkaiseman Y:n metallipiirustuksen oppikirjan kanssa samantyyppisen kuvan. Tällaisia kuvia on käytetty myös muissa oppikirjoissa.

C selvittää, että projektio -termin yksinomaiseen käyttöön siirtyminen johtui vuonna 1976 ilmestyneestä standardista SFS 3703. Sitä aikaisemmin C oli käyttänyt sekä termiä kuvanto että projektio. C:n selvityksestä käy ilmi, että myös joidenkin muiden termien käyttöön on vaikuttanut niiden selostaminen standardeissa.

C toteaa, että myös opetussuunnitelma on vaikuttanut käytettäviin termeihin. Opetussuunnitelma määritteli myös erittäin yksityiskohtaisesti sekä oppisisällöt että tavoitteet, joita kirjoissa oli syytä noudattaa ja soveltaa. C toteaa muotoilleensa vuoden 1983 koneenpiirustuksen oppikirjan otsikot opetussuunnitelman mukaisesti.

C käy läpi yksityiskohtaisesti A:n lausuntopyynnössä esittämiä väitteitä. C osoittaa liitteiden avulla, että monet piirustukset ovat erilaisia kuin A:n kirjoissa ja että monet termit ja asiat ja geometriset menetelmät ovat esiintyneet muissa kirjoissa ja opetussuunnitelmassa jo ennen A:n kirjojen ilmestymistä. Lisäksi C toteaa käsitelleensä samoja asioita kuin A itsenäisellä tavalla, joten mistään plagioinnista ei ole kyse.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt asian ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Yleistä

Tekijänoikeuslain (404/61) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Pykälän 2 momentin mukaan kirjallisena teoksena pidetään myös karttaa ja muuta selittävää piirustusta.

Lain valmistelutöiden mukaan selittävää piirustusta suojataan kirjallisena teoksena sen vuoksi, "että lainsuojan on oltava sama siitä riippumatta, onko jonkin asian esittämistä varten käytetty kirjallista vai kuvallista ilmaisumuotoa" (komiteanmietintö 1953:5, s. 46).

Tekijänoikeussuojan edellytyksenä on, että tuote ylittää teostasoon eli sen tulee olla itsenäinen ja omaperäinen. Teostasovaatimuksen katsotaan yleensä täyttyvän, jos kukaan muu kuin tekijä ei itsenäisesti työhön ryhtyessään päätyisi samanlaiseen lopputulokseen. Suojan edellytyksenä ei ole muita vaatimuksia.

Teostasovaatimus vaihtelee käytännössä teostyypeittäin. Esimerkiksi käyttötaiteen tuotteiden osalta teostasovaatimus on korkea, kun taas kirjallisten teosten osalta teostasovaatimus on varsin alhainen. Sen sijaan teoksen käyttötarkoituksella ei ole merkitystä teostasoa arvioitaessa. Oppikirjojen teostasoa arvioidaan siten samoin kriteerein kuin johonkin muuhun tarkoitukseen käytettäviä kirjoja. Vastineessa mainitussa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1964 II 59 katsottiin sekä A:n että B:n oppikirjat itsenäisiksi teoksiksi.

Tekijänoikeus ei suojaa ideoita, teemoja, menetelmiä, käsitteitä tai tutkimustuloksia, vaan sitä ilmenemismuotoa, johon tekijä ne on saattanut. Esimerkiksi ideat ovat siten tekijänoikeuden estämättä vapaasti hyödynnettävissä, kunhan ne toteutetaan itsenäisellä ja omaperäisellä tavalla.

Tekijänoikeus suojaa paitsi teosta kokonaisuudessaan myös sellaista teoksen osaa, jota voidaan pitää itsenäisenä ja omaperäisenä.

Tekijänoikeus tuottaa tekijänoikeuslain 2 §:n mukaan tietyin rajoituksin yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna. Tekijä voi siirtää nämä taloudelliset oikeutensa toiselle.

Koska tekijällä on yksinoikeus määrätä teoksesta myös muutetussa muodossa, edellyttää teoksen muunnelman tekeminen tekijän suostumusta. Eri asia on, jos joku lain 4 §:n 2 momentin mukaisesti teosta vapaasti muuttaen saa aikaan uuden ja itsenäisen teoksen. Tällöin ei alkuperäisen teoksen tekijän suostumusta tarvita.

Kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin, on tekijä lain 3 §:n mukaan ilmoitettava hyvän tavon mukaisesti. Pykälässä kielletään lisäksi teoksen muuttaminen tekijän kirjallista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla, sekä teoksen saattaminen yleisön saataviin sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä. Tekijä voi vain rajoitetusti luopua 3 §:n mukaisista moraalista oikeuksista.

Konepiirustukset

Konepiirustukset voivat saada suojaa kirjallisina teoksina, jos ne ovat riittävän itsenäisiä ja omaperäisiä. Esillä olevat A:n piirustukset eivät muodoltaan ole niin itsenäisiä ja omaperäisiä, etteikö joku muu alan ammattilainen itsenäisesti voisi päätyä vastaavanlaisiin piirustuksiin. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että piirustusten muotoa määräävät teknilliset seikat, joten piirustukset eivät ilmennä sellaista persoonallista luomistyötä, jota tekijänoikeus suojaa.

Koska A:n piirustukset sellaisenaan eivät saa suojaa, niiden käyttäminen ilman tekijän suostumusta on sallittua.

Käsitteet, termit ja menetelmät

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, ettei tekijänoikeus suojaa käsitteitä, termejä ja menetelmiä sellaisenaan, koska tekijänoikeussuoja on ilmaisumuodon suojaa. Sillä seikalla, että uusien käsitteiden, termien ynnä muun sellaisen keksiminen ja niiden perusteiden selvittäminen vaatii keksijältä perusteellisia alan tietoja ja on usein paljon tutkimista vaativaa, ei ole mahdollisen tekijänoikeussuojan kannalta merkitystä.

Oppikirjat

A:n toimittaman aineiston perusteella voidaan päätellä, että A:n oppikirjat kokonaisuudessaan saavat tekijänoikeussuojaa kirjallisina teoksina. Näin ollen A:n teosten kopioiminen kokonaisuudessaan edellyttää oikeudenhaltijan suostumuksen. Vastaavasti myös teoksen itsenäisen ja omaperäisen osan kopioiminen sellaisenaan tai muutetussa muodossa edellyttää oikeudenhaltijan suostumuksen. Sen sijaan suojaa vaille jäävien yksittäisten piirustusten käyttäminen teosyhteydestään irrotettuna ei edellytä oikeudenhaltijan suostumusta.

Arvioitaessa milloin teoksen osa on toisen teoksen muunnelma, jonka tekemiseen tarvitaan oikeudenhaltijan suostumus, ja milloin uusi ja itsenäinen teos, on otettava huomioon, että saman alan oppikirjoissa on välttämättä tiettyjä samankaltaisuuksia. Lisäksi oppikirjojen asiasisältöä ja rakennetta yhdenmukaistavat opetussuunnitelmat, jotka kirjoja tehtäessä otetaan huomioon.

Koska tekijänoikeussuoja ei suojaa asiasisältöä, ideoita, menetelmiä tai käsitteitä sellaisenaan, oikeudenhaltijan suostumusta ei tarvita hyödyntäessä näitä toisissa teoksissa.

C:n ja C–D:n oppikirjoista tekijänoikeusneuvostolle toimitetun aineiston perusteella tekijänoikeusneuvosto toteaa, ettei oppikirjoja voida pitää A:n teosten osien muunnelmina, vaikka niissä onkin käsitelty samoja asioita. A:n taloudellisia oikeuksia ei siten ole loukattu. Tapaus eroaa tältä osin tapauksesta, josta oli kysymys lausunnossa 1991:8. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että C:n ja C–D:n oppikirjojen osia voidaan pitää itsenäisinä ja omaperäisinä teoksina.

Mikäli C ja D ovat teoksia tehdessään hyödyntäneet A:n teoksia, ei tällaiseen hyödyntämiseen ole tekijänoikeuslain mukaan tarvittu A:n teosten oikeudenhaltijoiden suostumusta. Tekijänoikeuslain 3 § ei edellytä myöskään tekijän nimen mainitsemista silloin, kun teosta muutetaan vapaasti. A:n moraalisia oikeuksia ei siten ole loukattu.

Yhteenveto

A:n oppikirjat ovat itsenäisiä ja omaperäisiä teoksia, joiden kappaleiden valmistamiseen muuttamattomana tai muutetussa muodossa on saatava oikeudenhaltijan suostumus. Sama koskee sellaisia teosten osia, jotka ovat itsenäisiä ja omaperäisiä.

Tekijänoikeussuojan estämättä on ilman oikeudenhaltijan suostumusta oikeus hyödyntää ideoita, käsitteitä ja menetelmiä ja käsitellä samoja asioita, kunhan se tapahtuu itsenäisellä ja omaperäisellä tavalla. Oikeuden-

haltijan suostumusta ei tarvita myöskään käytettäessä teosyhteydestään irrotettuna sellaista teoksen osaa, joka ei yllä teostasoon. A:n teoksissa yksittäiset piirustukset eivät sellaisenaan saa tekijänoikeussuojaa, joten niitä saadaan vapaasti käyttää teosyhteydestään irrotettuna.

C:n ja C–D:n teosten osat eivät ole A:n teosten osien muunnelmia, vaan niissä on korkeintaan hyödynnetty A:n teoksia tavalla, joka ei edellytä oikeudenhaltijan suostumusta. A:n tekijänoikeuslain 2 §:n mukaisia oikeuksia ei siten ole loukattu. Lain 3 § ei edellytä tekijän nimen mainitsemista tällaisissa tapauksissa, joten myöskään A:n moraalisia oikeuksia ei ole loukattu.